

I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)*

İsmail Köse**

Öz

I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'ni paylaşmaya yönelik dört gizli anlaşma imzalanmıştır. İlk anlaşma 1915 yılının Mart-Nisan aylarında imzalanmış olan İstanbul Anlaşması'dır. İkinci anlaşma; İstanbul Anlaşması'ndan birkaç gün sonra İtalya ile imzalanan Londra Anlaşması, üçüncü bir yıl sonra 1916 Mayıs ayında İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ve dördüncü İtalya'nın Sykes-Picot Anlaşması'na itirazı üzerine bu devlete yeni topraklar bırakmak için 1917 yılı Nisan ayında imzalanmış olan Saint Jean de Maurienne Anlaşması'dır. Dört anlaşma da gizli müzakere ve imza edilmiştir. Çarlık Rusyası ile akdedilen İstanbul Anlaşması doğrudan Türk Boğazları ve İstanbul'un statüsü ile ilgilidir. Zira Türk Boğazlarının tabi olduğu rejim 18. yüzyılın sonunda Karadeniz'in kuzey kıyılarının işgalinden sonra Çarlık Rusyası'nın güvenlik ve çıkarlarını yakından etkilemeye başlamıştır. Rus Çarlığı'nın uzun süredir beklediği fırsat I. Dünya Savaşı'nın başında ortaya çıkmış, İngiltere ve Fransa'nın da onayıyla Çanakkale Deniz Savaşları esnasındaki karşılıklı notalarla akdedilen anlaşmayla İstanbul ile Boğazlar Rusya'ya bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler

II. Nikola, Edward Grey, İstanbul, Boğazlar, Buchanan, Paléologue, Petrograd, Delcassé.

* Geliş Tarihi: 04 Mart 2015 – Kabul Tarihi: 25 Ağustos 2015

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Köse, İsmail (2019). "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 89:1-27

** Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü – Trabzon/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-5088>

ismailkosetr@ktu.edu.tr

Giriş

Asli kaynağı devletlerarasında kabul gören teamüller olan uluslararası hukuka göre boğazlar: iki ya da daha fazla denizi birbirine bağlayan dar suyollarıdır (Hiller 1998: 383). Doğal suyolu niteliğindeki Türk Boğazları (İstanbul ve Çanakkale Boğazları) kapalı bir su havzası olan Karadeniz'i açık denizlere bağlayan yegâne çıkıştır. Nitekim Rus Çarlığı başta olmak üzere Karadeniz'e kıyısı olan devletler Türk Boğazları'nın statüsü ya da seyrüsefer rejiminden hem güvenlik hem de ticari kaygılar nedeniyle yakından etkilenmişlerdir. Bu durum geçerliliğini halen muhafaza etmektedir. Her ne kadar 1982 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) doğal suyollarının statüsünde kıyıdaş olmayan devletler lehine önemli değişiklikler getirmiş olsa da, Türkiye zikredilen sözleşmeye taraf değildir. Rusya Federasyonu başta olmak üzere kıyıdaş devletler Türk Boğazlarındaki seyrüseferin, kıyıdaş olmayan devletler aleyhine önemli kısıtlamalar içeren 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre gerçekleştirilmesini tercih etmektedirler (Akgün 1998: 24-33, Özersay 2013: 819-823).

Çarlık Rusyası'nın, Türk Boğazlarını ve İstanbul'u ele geçirme arzusu II. Katerina (1762-1796) döneminde Karadeniz'in kuzey yakasındaki Kırım işgal edildikten (1776) sonra devlet politikasına dönüşmüş, bu istek zamanla Rus dış politikasının en önemli dinamikleri arasına girmiştir (Kucherov 1949: 205). Fakat Avrupadaki güçler dengesinin de dayatmasıyla Rusya 1914 yılına kadar emeline ulaşamamıştır.

On sekizinci yüzyıldan I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılına kadar Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan ve toplam otuz yıldan fazla süren on bir savaşın büyük kısmındaki temel kazanım amacı, diğer beklentilerin yanında bir şekilde Boğazlarda söz sahibi olup, İstanbul'u işgal için gerekli alt yapıyı hazırlamaktı. Navarin'de Osmanlı Donanmasının yakılmasından (1827) itibaren, Rusya'nın Boğazlar'a ve dolayısıyla İstanbul'a sahip olma arzusunun önündeki en büyük engel, hayati çıkarlarının güvenliği için Çarlık Donanması'nı Akdeniz'de görmek istemeyen İngiliz ve Fransız ittifakı olarak şekillenmiştir.

Süveyş Kanalı açıldıktan sonra İngiltere; Cebelitarık-Akdeniz-Süveyş Kanalı-Kızıldeniz-Aden-Arap Denizi-Hint Okyanusu üzerinden Hindistan'a ulaşip, Atlas Okyanusu'ndan güneye inen rotadan yaklaşık üçte bir ($\frac{1}{3}$) daha kısa olan İmparatorluk Yolu'na hayati önem vermektedir ve yolun güvenliği için

Rusya ile savaşmayı bile göze almıştır. Nitekim, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) esnasında Plevne Savunması kırılıp Rus Orduları Yeşilköy'e vardığında, İngiliz Hükümeti Akdeniz Donanma Komutanı Amiral Hornby'yi acilen Boğazlara göndererek, gerektiğinde Ruslara karşı kuvvet kullanmak, Osmanlı Devleti izin vermese bile Çanakkale Boğazı girişi ile Marmara Denizi'nin kontrolünü ele geçirmekle görevlendirmiştir (Marder 1940: 367-368, Mahajan 2002: 42-43). İngiltere ile savaşmayı göze alamayan Rusya, tarihinde ilk defa bu kadar çok yaklaşmasına rağmen İstanbul'u, dolayısıyla Boğazları işgal etmekten vazgeçmek zorunda kalmıştır.

İngiltere, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Akdeniz'in ve İmparatorluk Yolu'nun güvenliği bahanesiyle önce Kıbrıs'ı (1878) sonra da Mısır'ı (1882) işgal etmiştir (Jelavich 1970: 61). Rusya ise 1877-1878 Savaşı'ndan sonra önemli miktardaki toprak kazanımlarına ek olarak, ticaret gemilerinin savaş durumunda dahi Boğazlar'dan serbestçe geçebilme hakkını elde etmiş (Erim 1953: 398) Osmanlı Devleti, Karadeniz ve Boğazların statüsünü tekrar düzenleyen Londra Antlaşması (1871) sonrasında İstanbul limanlarına girecek yabancı gemilerle ilgili kuralları düzenleyen 1872 Nizamnamesinde değişikliğe giderek yeni bir Nizamname yayınlamak zorunda kalmıştır (*Düstur*, 1289 [1874]: 774-784, *Dersaadet Liman Nizamnamesi*, 1294 [1878]: 1-6). Rus Çarlığı'nın ticaret gemileri için Boğazlar'da elde ettiği serbesti ve Rus savaş gemilerinin Akdeniz'e ulaşabilme olasılığının her geçen gün daha fazla artması üzerine İngiltere'nin Akdeniz politikası da değişmeye başlamıştır. Nitekim 1903 yılında İngiliz Savunma Komitesi ve Donanma İstihbaratı; "*Boğazlar ile İstanbul'un Ruslar tarafından işgal edilmesinin İngiltere'nin Akdeniz [dolayısıyla İmparatorluk Yolu] güvenliği için çok şey değiştirmeyeceğini*" rapor etmiştir (Renzi 1970: 16). Bu yaklaşım, İngiltere'nin Çarlık Rusyası'nı Akdeniz'den uzak tutmak yönünde uzun süredir devam ettirdiği güvenlik odaklı dış politika yaklaşımını değiştirmeyi ciddi olarak düşündüğünü göstermesi açısından dikkate değerdir.

Zikredilen tarihlerde İngiliz Donanması denizlerde tartışmasız bir üstünlüğe sahip olduğu için I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya, İngiltere ile anlaşmaya mecbur kalmıştır. Rusya'nın söz konusu adımı İngiltere tarafında da karşılık bulmuştur zira İngiltere, 1878 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikasından vazgeçmişti (Armaoğlu 1997: 93-95, Mahajan 2002: 17-18, 20). Söz konusu uzlaşa ile I. Dünya Savaşı önce-

sindeki İtilaf Devletleri Bloku'nun da temelleri atılmıştır. Buna karşın gerek 1908 gerekse de 1911 yıllarındaki teşebbüsler Rusya açısından Boğazlar ve İstanbul konusundaki beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır (Kucherov 1949: 206).

I. Dünya Savaşı başladığında Rusya, Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını istiyordu çünkü: a) bu sayede Boğazlar açık kalacak, Rus ekonomisi zora düşmeyecek, Rusya müttefiklerine buğday gönderebilecekti; b) Rusya'nın Karadeniz donanması yeni geliyordu, üretilmekte olan yeni dretnotların tamamlanması için zamana ihtiyaç vardı; c) Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması durumunda güçlü Avusturya ve Alman savaş gemileri Boğazlar'dan Karadeniz'e gelerek emekleme aşamasındaki Rus Donanmasını yok edebilirdi. Bu durumda Rusların Kafkaslar ile bağlantıları da tehlikeye düşecekti. Zira Kafkaslarla bağlantıyı sağlayan demiryolları askerî nakliye için yetersizdi (Bobroff 2006: 96-97). Bunlara ek olarak Rusya, Batı Cephesine mümkün olduğu kadar fazla asker göndermek istiyordu. Tarafsız bir Osmanlı Devleti kuvvetlerin bölünmemesi için de önemliydi.

Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığı korunmaya çalışılırken, Boğazlarla ilgili ilk kriz, savaş başladıktan iki ay sonra, 26 Eylül 1914 tarihinde yaşandı. Goben ve Breslau'nun Türk sularına sığınmasının ardından İngiliz Donanması'na ait savaş gemileri Çanakkale Boğazı girişini gözetim altında tutmaya başlamışlardı. 26 Eylül günü Boğazlar'dan çıkmakta olan bir Türk torpido botu İngilizler tarafından durdurularak gemide Alman askeri olduğu iddiası ile arama yapıldı. Kontrolün bundan sonra Ege'ye çıkacak tüm Türk gemilerine karşı rutin olarak uygulanacağı ilan edildi. Türk torpido botu arandığı esnada Osmanlı Devleti tarafsızdı. Buna karşın İngiliz Büyükelçisi Sir Louis Mallet de kendisine sorulduğunda İngiliz Hükümeti'nin rutin arama kararını teyit etti (Trumpener 1962: 373). İngiltere'nin, tarafsız Osmanlı Devleti'ne bir tür abluka uygulaması anlamına gelen politikasının ilk adımı olan bu karar üzerine Enver Paşa'nın emri ile Çanakkale Boğazı tüm yabancı gemilere kapatılarak Boğaz girişi mayınlandı.

İngiltere, Boğazların kapatılmasının Romanya ile İtalya'nın İtilaf Devletleri saflarında savaşa girmesini kolaylaştıracağını düşünürken, sivil gemiler dâhil artık Boğazlar'dan seyrüsefayinin imkânsızlığı ilk olarak Rusya'yı zor durumda bıraktı (Smith 1965: 1025-1028). Rusya, Türk Boğazlarına hayati ihtiyaç duyuyordu, Baltık limanları Alman Donanması tarafından bloke edildiğin-

den batıdaki yegâne deniz çıkışı Türk Boğazları idi. Doğudaki Arhangelsk ile Vladivostok limanları ise kışın donmaları, açık denizlere uzaklıkları ve bir dizi jeo-stratejik yetersizlik nedeniyle ihtiyacı karşılamaktan uzaktı.

Boğazların kapatılmasından sonra Rusya, savaş sonunda İstanbul ve Boğazlarda söz hakkı isteğini ısrarla dile getirmeye başladı. Beklenti Rus Bakanlar tarafından 1914 yılı Eylül ayı sonunda İngiliz Büyükelçisi Buchanan'a açıkça ifade edildi. Hatta Dışişleri Bakanı Sergey D. Sazonof 26 Eylül'de İngiliz ve Fransız Büyükelçileri Buchanan ile Paéologue'ye "Rusya, İstanbul Boğazı'nda, tercihen Büyükdere'de bir donanma üssü istemektedir" dedi (Smith 1965: 1024, Bilsel 1998: 306-307). Bu talebi destekler şekilde Osmanlı Devleti'nin Kasım ayı başında resmen savaşa girmesinden hemen sonra da hem müttefikler üzerinde baskı oluşturabilmek hem de halkın savaşa desteğini artırabilmek amacıyla Boğazlar ve İstanbul ile ilgili beklentiler savaş amaçlarıyla birlikte kamuoyuna ilan edilmiştir (Kucherov 1949: 207). Rusya'yı yanlarında tutabilmek ve olası bir erken Alman-Rus barışını engelleyebilmek için ne İngiltere ne de Fransa 1914 yılının Kasım ayından itibaren Rus taleplerine çok fazla karşı çıkmamış ve hatta taleplerin karşılanacağına yönelik sözlü vaatlerde bulunmuşlardır.

Bu bağlamda Kasım-Nisan ayları arasında devam eden görüşmeler sonrasında imzalanan ve "İstanbul Anlaşması" adını alan notalar bütünü ile; a) Türk Boğazlarındaki Rus hâkimiyeti İngiltere ile Fransa tarafından geri döndürülemez bir şekilde tanınmıştır; ve b) Anlaşma, tek bir metinden ziyade; 1915 yılı Mart-Nisan ayı arasında beş hafta süre ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında gerçekleştirilen nota değişimlerinin toplamından oluşmuştur. Zikredilen yazışmalar İngiltere Arşivler Müdürlüğü tarafından bir araya getirilerek yayınlanmıştır (*Archive Editions*, 1989: 3-16). Bu çalışmada söz konusu yayından yararlanılmıştır.

İngiltere, Rusya ile Fransa arasında imzalanan ve Boğazlar ile İstanbul'un Rusya'ya bırakılmasını kararlaştıran notalar bütünü'nün İngiliz Dışişleri Bakanlığı Belgelerindeki adı "The Constantinople Agreement [İstanbul Anlaşması]" şeklindedir (*Archive Editions*, 1989). Savaşın son iki yılında Başbakanlık görevinde bulunmuş olan Lloyd George'un (1934: 1536) hatıratında ise "Bosphorus Agreement [Boğazlar Anlaşması]" şeklinde yer almaktadır. Uluslararası hukukta "agreement" terimi ulusal parlamento onaylarından geçtikten sonra yürürlüğe giren "antlaşmalara [treaty] oranla daha az resmi nitelikli uluslararası

hukuk metinlerini ifade” etmektedir (Aksar 2012: 114-115). İstanbul ile ilgili metin bir antlaşma olmaktan ziyade karşılıklı notalar bütününden oluşmuştur ve kamuoyundan gizlendikleri için imzacı devletlerin parlamento onaylarından geçmemiştir. Söz konusu nedenlerden ötürü bu çalışmada İstanbul ve Boğazlar ile ilgili notalar bütünü “antlaşma” değil bir alt kategorideki bağlayıcı belge anlamına gelen “anlaşma” şeklinde isimlendirilmiştir.

Çarlık Rusyası'nın Boğazlar ve İstanbul ile İlgili Talepleri

Osmanlı Devleti, 2 Kasım 1914'te Merkez İmparatorluklar safında savaşa girdikten sonra Çar II. Nikola Türk Boğazları ve İstanbul'a yönelik yüzyıllık arzuların artık gerçekleşme zamanının geldiğine karar vermiştir. Bu amaçla İngiltere ile Fransa'nın onayının alınması için farklı girişimlerde bulunulmuştur. Nitekim 5 ve 13 Eylül 1914 tarihleri arasındaki I. Marn Savaşı Rusya'nın yardımı ile kazanılmıştı. Çar zafere katkılarından dolayı, İngiltere ile Fransa'nın Rusya'ya teşekkür etmesi gerektiğine inanıyordu (Smith 1965: 1021). Osmanlı Devleti savaşa katıldıktan üç gün sonra, Dışişleri Bakanı Sazonof, Marn'daki Rus katkılarına güvenerek vakit geçirmeden Fransız Büyükelçisi Maurice Paléologue'ye “Türkler Rusya'ya karşı saldırganlıklarının bedelini ödemeliler” demiş, fakat Boğazları gündeme getirmemişti.

Paléologue, Rus idarecilerinin hemen hepsinin Boğazlar ve İstanbul'u istediğini fakat hiçbirinin şimdilik bu istenci yüksek sesle dile getirmediğini biliyordu. Bu görüşmeden birkaç gün sonra 9 Kasım'da İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Rus Büyükelçisi Benckendorff'a “İstanbul'un ve Boğazların kaderi Rusya'nın isteğine göre tayin edilecektir” taahhüdünde bulundu (Bobroff 2006: 118-119, Kerner 1929: 407). Rusya'nın sıcak denizlere inmesini engellemeye yönelik geleneksel İngiliz politikası bilindiğinden Grey'in taahhüdü ilk duyulduğunda Petrograd'da [St. Petersburg] şaşkınlık yarattı.

İngiltere'den gelen olumlu beyanlar kaydedilerek, Fransa'nın da destek ve onayının sağlanması için Çar II. Nikola, Dışişleri Bakanı Sazonof vasıtasıyla Fransız Büyükelçisi Paléologue'yi 21 Kasım akşamı Petrograd'daki Tsarskoye Selo Sarayı'na davet etti. Çar ve Paléologue en son savaş başladıktan hemen sonra Ağustos ayında görüşmüşlerdi. Çar ile yaptığı görüşme Paléologue tarafından ivedilikle Paris'e raporlanmıştır (Renzi 1983: 350). Görüşme ayrıca bütün detayları ile daha sonra Paléologue'nun hatıratında yayınlanmıştır (Bobroff 2006: 120).

Görüşmede Çar, ilk olarak “Almanya ile Avusturya'nın barış istemesi durumunda ne yapılacağını?” sordu. Çar; “İttifak Devletlerinin gücü tamamen yok edilmeli ve barış dikte ettirilmek suretiyle sadece İngiltere, Fransa ve Rusya arasında kararlaştırılmalıdır” dedi (Bobroff 2006: 120-121, McMeekin 2011: 121). Fransız Büyükelçisi kendisine, “barıştan beklediği genel şartların neler olduğunu?” sorduğunda Çar; önüne açılmış harita üzerinde “... Galiçya ve Bukovina'nın doğu kısmı [Rusya'ya bırakılmalı], ... [ve] Karpatlar Rusya'nın doğal sınırı olmalıdır” sözlerinden sonra “Ermenilere muhtar bir devlet vereceğim ya da isterlerse onları da topraklarıma katacağım... İmparatorluğum için Boğazlar'dan serbest geçişi güvence altına almalıyım” cevabını verdi. Paléologue, Rusların asıl niyetlerinden haberdar olduğundan, Çar'dan son cümlesi ile ilgili kendisine daha detaylı bilgi vermesini istediğinde;

Çar:-... bu konu çok önemlidir. ... ilk olarak Türkler Avrupa'dan kovulmalıdır; ikinci olarak, İstanbul uluslararası bir rejim idaresinde tarafsız olmalıdır. ... Batı Trakya Enez-Midyeye çizgisine kadar Bulgaristan'a verilmelidir. Geri kalan kısım, ... İstanbul'un çevresi hariç, Rusya'ya bırakılmalıdır. .... Elçi:- .... Size hatırlatmak isterim ki Fransa, Filistin ve Suriye'de çok değerli bir tarihi geçmiş ile manevi ve maddi çıkarlara sahiptir. ... Siz Majestelerinin bu mirasla ilgili Cumhuriyet'in [Fransa] çıkarlarına güvence verebilecek misiniz? Çar:- Kesinlikle.... (Kucherov 1949: 209, Renzi 1983: 350)

Bu konuşmadan sonra Çar masaya Balkan haritasını açarak konuşmayı Balkanların paylaşımı üzerinde devam ettirdi. Söz konusu konuşma yapılırken Çar elbette iki yıl sonra kendisini bekleyen sondan; Fransa ise, Arap Yarımadası'nda Mekke Şerifi Hüseyin ile İngiliz Yüksek Komiseri McMahon arasındaki pazarlıklardan ve İngiltere'deki Siyonistlerin Filistin'e yönelik faaliyetlerinden haberdar değildi (Köse 2018: 90-119). Çar ile Paléologue arasında geçen konuşma sadece Paléologue tarafından kayda geçirilmiştir. Bu nedenle Fransız Büyükelçisi'nin konuşmayı kayda geçirirken abarttığı ya da muhayyel ifadeleri konuşmaya kattığı düşünülebilir. Zira William A. Renzi (1983: 347-350) Fransız Büyükelçisi Paléologue'nin bir roman yazarı olduğunu, diplomatik görüşme ya da olayları naklederken abarttığını kaydetmektedir.

Renzi (1970: 7-8) ayrıca, İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey'in 14 Kasım 1914 tarihinde Petrograd Büyükelçisi Buchanan'a, “Sazonof'a Boğazlar ve İstanbul sorununun Rus isteklerine göre çözülmesinin İngiltere tarafından anlayışla karşılanacağını” Ruslara bildirmesi talimatını verdiğini kaydetmek-

tedir. Ronald P. Bobroff da (2006: 116) benzer taahhütleri dile getirmektedir. Bu tarihte ne Sazonof ne de Çar II. Nikola İstanbul'un tamamen Rusya'ya bırakılmasını talep etmiyorlardı. Paléologue ile yapılan görüşmeden bir hafta önce iletilen mesaj Çar'ın ilk olarak Paléologue ile görüşme tercihinin nedenini açıklamaktadır. Sazonof aynı gün, Grey'in talimatıyla kendisine yöneltilen üstü kapalı soru üzerine İngiliz Büyükelçisi Buchanan'a "İngiltere'nin Mısır'ı ilhak etmesine Rusya'nın itirazı olmayacaktır" cevabını vermiştir (Babroff 2006: 120). Böylece İngiltere'nin olumlu beyanlarına karşılık verilmiştir. Açıkça görüldüğü üzere, hadiselerin daha sonraki seyri Paléologue'nin kaydının büyük oranda doğru olduğunu göstermektedir.

Çar II. Nikola ve kendisinin talimatı doğrultusunda Dışişleri Bakanı Sazonof tarafından İngiltere-Fransa ile yoğunlaştırılan temaslar esnasında Boğazlar ve İstanbul'a yönelik arzu Duma'da da sık sık dile getirilmekte, tutunum politikası halini alan bu istek büyük coşku ile karşılanmaktaydı (Bobroff 2006: 117, 127, Kucerov 1949: 207-208). Örneğin Şubat ayında yapılan toplantıda Duma'daki temsilcilerin çoğunluğu "Boğazlar [ve dolayısıyla İstanbul] aslında Rusya'ya aittir" demişlerdi (Renzi 1970: 8). Robert J. Kerner (1929: 410), İngiltere ve Fransa'dan gelen olumlu mesajların Duma'daki beklentiyi artırdığı tespitinde bulunmaktadır. Duma ve kamuoyundaki isteklilikte, askeri gerekçelerin yanında Rusya'nın tüm deniz ticaretinin %37'sini; buğday ihracatının ise büyük kısmını Türk Boğazları vasıtasıyla yapıyor olması da etkiliydi.

İtilaf Devletleri tarafında bir yanda cephe savaşları verilip diğer yanda savaş sonrası paylaşım pazarlıkları yapılırken, Osmanlı Devleti seferberliğini tamamlamadan savaşa katıldıktan hemen sonra, Almanya'nın da baskısıyla Çarlık Rusyası'na karşı Kafkaslar'dan bir taarruz başlatıldı. Bu karşı taarruzda Almanya'dan gelen baskının yanında 1877-1878 Savaşı'nda Kafkaslarda Çarlık Rusyası'na bırakılmış olan toprakların geri alınması; Çarlık tarafından işgal edilmiş olmalarına rağmen istiklal isteklerini kaybetmemiş olan Türkistan ile kara bağlantısının kurulması da amaçlanmıştı (Hayit 2004: 41-267). Buna karşın taarruz için gerekli hazırlıklar yapılamamış, mevsim şartları ve ordunun tedarik ihtiyaçları dikkate alınmamıştı (Çakmak 2005: 25-71). Söz konusu zafiyetler Rusya tarafından bilinmiyordu. Doğuda Kafkaslar'da açılan yeni cephe ile baş edebilmek için II. Nikola İngiltere ve Fransa'dan acil yardım istedi. Çar'ın talebi üzerine İngiltere ve Fransa hem müttefikleri Rusya'ya yardım ulaştırabilmek, hem de Osmanlı Devleti'ni savaştan çekilmeye zorlamak için

Çanakkale'yi geçerek İstanbul'u işgal etmeye karar verdi (FO 371/2144). Tarihin en kanlı cephe savaşları arasında yer alıp destanlaşacak Çanakkale Savunması bu karar sonrasında gerçekleşmiştir.

Dışişleri Bakanı Sazonof, İngiltere ve Fransa'nın Şubat ayı başında Boğazlara saldıracağı bilgisini 21 Ocak'ta Ordu Genel Karargâhına bildirdi. Her ne kadar talep Rusya'dan gelmiş olsa da Boğazların İngiltere ve Fransa tarafından geçilip İstanbul'un bu iki devletçe işgali hesaplanamayan sonuçlara neden olabilecekti. Durum değerlendirmesi yapan Sazonof, saldırının Rusya Karadeniz'den güç kullanmaya hazır oluncaya kadar ertelenmesini istedi. Oysa Rusya'nın Karadeniz'deki donanması ve askeri gücü böyle bir saldırı için yeterli değildi. Sazonof'un aksine Çar, müttefiklerinin Boğazlara saldırmasını istiyordu. Çar'a göre; başarı ya da başarısızlık durumunda kazançlı çıkacak taraf Rusya olacaktı (Florinsky 1929: 111-112). Osmanlı Devleti'nin Çanakkale'de yenilmesi halinde, Boğazlar'dan gelecek yardım ve mühimmata ek olarak Kafkaslar'daki Rus güçleri zorda olan Alman cephesine kaydırabilecekti. Mağlubiyet halinde ise İngiltere ve Fransa İstanbul ile Boğazlar'da bir *fait accompli* işgal durumu yaratamayacaklardı.

Çar'ın iyimserliğine rağmen Sazonof, Rusya'nın Karadeniz Donanması'nın da İngiltere ve Fransa ile eş zamanlı olarak kuzeyden Boğazlara saldırarak İstanbul'u ilk işgal eden olmasının tek çıkar yol olduğunu düşünüyordu. Sazonof'un görüşü, Rus Genelkurmayı tarafından Almanya yenilmeden önce uygulanabilir bulunmadı (Bobroff 2006: 126, 128). İstanbul ve Boğazları işgal konusunda Rus Ordusu ile Dışişleri Bakanlığı arasında uzun süredir var olan görüş ayrılığı böylece gün yüzüne çıktı. Rus generallerin çoğunluğu mevcut şartlar altında "Rusya'nın [İstanbul ve] Boğazları ele geçirmeye yönelik tarihi misyonunun gerçekleştirilemeyeceğini" düşünüyorlardı (Florinsky 1929: 115).

Sazonof, benzer teklifi olası bir savaş halinde İstanbul ve Boğazların işgali için yaklaşık bir yıl önce; 21 Şubat 1914 tarihinde, üst düzey Rus generallerle yapılan toplantıda gündeme getirmişti. Görüşmede genel bir Avrupa savaşı olmadan böyle bir girişimin mümkün olamayacağına karar verilmiş, Genelkurmay Başkanı General Jilinskiy "Avrupa savaşı durumunda Rus Ordusu bir bütün olarak batı cephesinde savaşmak zorunda değildir ve İstanbul ile Boğazlar işgal edilebilir" demişti (Florinsky 1929: 109-110). Fakat savaş başladığında Almanya'nın ve Osmanlı Devleti'nin sanıldığından daha güçlü olduğu görülmüş, planlar değişmiştir.

Gelinen durumda generalleri işgale razı etmeye kararlı olan Sazonof, 21 Aralık 1914 tarihinde, Rus Orduları Başkomutanı Grand Dük Nikola'nın Kurmay Başkanı General Yuri Yanuşkeviç'e bir mektup gönderdi. Mektupta, "ne Almanya ve Avusturya karşısında kazanılacak zafer ne de tek başına diplomasi "Doğu Sorunu"nu Rus isteklerine göre çözmeye yetmeyecektir" görüşünü dile getirdi ve "bu nedenle Osmanlı Devleti'ne karşı kuvvet kullanılması şarttır, bu konuda yapılabilecekleri bana bildiriniz" isteğinde bulundu. General Yanuşkeviç Sazonof'un mektubuna; "Avrupa'da kesin zafer kazanılmadan Boğazların [ve İstanbul'un] işgali için seferi kuvvet tahsis edilebilmesi söz konusu değildir" cevabını verdi (Florinsky 1929: 110, Kerner 1929: 407). Sazonof'un; Rus Donanmasını hazır edip Boğazların işgalinde yer almaya ve Rus Kara Ordusu'nu İstanbul ve Boğazları işgal için harekete geçirmeye yönelik iki girişimi de böylece sonuçsuz kaldı.

Boğazları geçme planları kapsamında 1915 yılı başında, İngiliz ve Fransız ortak güçlerinden oluşan muazzam bir donanma Çanakkale'ye gönderildi. Sazonof son bir ümitle, 4.500 kişiden oluşan bir Rus seferi birliğinin Vladivostok'tan yola çıkartılarak Büyük Okyanusu aşıp, İngilizler denetimindeki Kızıldeniz üzerinden Akdeniz'e ulaşıp İtilaf Devletleri'nin Çanakkale harekâtına katılmasını önerdi. Teklif İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener tarafından "faydadan çok soruna neden olacaktır" gerekçesiyle reddedildi (Arthur 2010: 169-196). Rus Ordusu'nun Boğazlara yönelik harekâta katılmasının önündeki diğer engel de İtilaf Devletleri saflarında savaşa katılması için ikna edilmeye çalışılan Romanya'nın Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul'a sahip olmasına sıcak bakmayarak ittifaktan vazgeçmesi olasılığıydı.

İngiliz-Fransız ortak donanması Çanakkale saldırısını başlattıktan kısa süre sonra Boğazlar ile İstanbul'a yönelik İngiliz ve Fransız işgal ihtimali Sazonof ile birlikte Çar'ın da kararını değiştirmesine neden oldu. Çar II. Nikola, Şubat ayındaki ziyareti esnasında General Yanuşkeviç'e; "Boğazlar ve İstanbul'un her iki yakasının ele geçirilmesi için gerekli çalışmaları yapın" talimatını verdi (Florinsky 1929: 110). Fakat Harekât Komutanı General Nikolai Danilov ve Amiral Nenyukov, bir kez daha böyle bir saldırının mevcut şartlar altında imkânsız olduğunu bildirdiler. Bölgede söz sahibi olabilmek için İngiltere ve Fransa Çanakkale Boğazını geçebilirse sadece sembolik bir Rus işgal kıtasının İstanbul'a gönderilebilmesi olasıydı (Florinsky 1929: 110, Bobroff 2006: 128-130, Kerner 1929: 409). Böyle bir kıtanın varlığı Rusya'nın Boğazlara

yönelik isteklerinin gerçekleşmesine yetmeyebilirdi. Daha somut, sonucu garanti edebilecek bir şeyler yapılmalıydı.

Ordu'dan ümidini kesen Sazonof, acil olarak İngiliz Büyükelçisi ile görüşerek Türk Boğazlarının Rusya'ya bırakılması konusunda müttefiklerinin düşüncesini öğrenmek için girişimde bulunmaya karar verdi. II. Nikola da son gelişmelerden sonra Sazonof'un Boğazlar politikasını desteklemeye kesin kararlıydı. Sazonof, Boğazlara yönelik İngiliz-Fransız ortak saldırısına en başından itibaren soğuk bakmıştı ve gelişmeler kendisini haklı çıkaracak biçimde şekilleniyordu (Bobroff 2006: 112-113, Renzi 1970: 9). Tek çare müttefiklerin onayının bağlayıcı belgelerle garanti altına alınmasıydı. Bu nedenle Londra, Paris, Roma ve Balkan Devletlerinin başkentlerindeki temsilciliklere ivedilikle İstanbul ve Boğazlara yönelik Rus istekleri doğrultusunda faaliyet göstermeleri talimatı verildi (Broadus 1982: 102).

Rus Hükümeti'nin tereddütleri iki noktada toplanıyordu: a) İngiltere'nin yüzyıllardır süren geleneksel politikası; b) Fransa'nın ve özellikle İngiltere'nin tüm taahhütlerinin sözlü beyanların ötesine geçmemesi. İngiltere ve Fransa'nın İstanbul'u işgal ihtimaline karşı şimdiye kadar gizli bir şekilde sözlü olarak verilen taahhütlerle yetinmenin savaş sonrasında bir değer ifade etmeyebileceğine hükmedilerek Mart ayı başında yazılı teminat istenmesine karar verildi.

İstanbul Anlaşması: Türk Boğazları'na Yönelik Rus Taleplerinin Nota Değişimiyle Kabul Edilmesi

Gerek İngiltere ile Fransa, gerekse Çar II. Nikola İtilaf Devletleri Donanması'nın Boğazlar'dan geçeceğine kesin gözüyle bakıyordu (FO 371/2778). Geline durum, İstanbul ile Boğazların savaştan sonra kendisine bırakılacağı şeklindeki sözlü taahhütlere rağmen Rusya'yı müttefiklerinden yardım istediğine pişman etmiştir. Zira Doğu Cephesi'ndeki Osmanlı Ordusu Sarıkamış'ta büyük oranda kumanda zafiyetlerinden kaynaklanan nedenlerden ötürü ağır bir mağlubiyet alarak Rusya için bir tehdit olmaktan çıkmıştı (Çakmak 2005: 5-71). İngiltere ile Fransa'nın Boğazlar'ı geçmesi durumunda İstanbul bu devletlerin işgali altına girecekti. Böyle bir sonuç Çarlık Rusyası'nın yüzyıllık tutkularının da sonu olacak, dünya savaşı ile elde edilmesi beklenen tüm kazanımların içi boşalacaktı (Kerner 1929: 407). Boğazlara yönelik Rus isteği ve Rusya'nın savaş sonunda sadece İstanbul ve Boğazları almaya razı olacağı Bâbüâli tarafından biliniyordu (BOA, YB.21.00008.00010.001-003).

Belirtilen nedenlerle Çar II. Nikola, Dışişleri Bakanı Sazonof'un yönlendirmesi ve kamuoyundaki istekliliği de dikkate alarak Mart ayı başında artık İstanbul ile Boğazların iki yakasının da kesin olarak Rusya'ya bırakılmasını talep etmeye yönelik bir politika benimsedi. İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Deniz mağlubiyetinden 15 gün önce; 3 Mart 1915 tarihinde Çar II. Nikola, Fransız General Peau'nun verdiği resepsiyonda Büyükelçi Paléologue'ye "İstanbul şehri ve güney Trakya benim imparatorluğuma dahil edilmelidir. Bununla birlikte şehrin [İstanbul'un] kontrolü için özel bir rejimi ve yabancı çıkarlarının korunmasını kabul edeceğim" dedi (Kucherov 1949: 209, Bobroff 2006: 131). Görüldüğü gibi Rusya, ilk talebine çekindiği sertlikte tepki gelmemesinden, İngiliz Dışişleri Bakanı Grey, Fransız Dışişleri Bakanı Delcassé ve Büyükelçi Paléologue'un vermiş olduğu teminatlardan cesaret alarak, asıl niyetini beyan etmeye karar vermiştir. Artık İstanbul'un uluslararası bir şehir haline getirilmesi değil tamamen Rusya'ya bırakılması isteniyordu.

Bu talepten iki gün önce, Paléologue'nun, Paris'e iki şifre telgraf göndererek "Sazonof bana, İstanbul'un tamamını işgal etmek istediklerini ve bunun Fransa ile İngiltere tarafından açıkça onaylanmasının beklendiğini söyledi" mesajını iletmesi (Weber vd. 1976: 716) İngiltere'den gelen olumlu beyanlara güvenilerek Fransa'nın rıza ve onayının alınmasına öncelik verildiğini göstermektedir. Önce Sazonof'un, 3 Martta ise Çar'ın dile getirdiği teklif ile Rusya ilk defa resmi olarak İstanbul'u topraklarına katmak istediğini Fransa'ya da bildirmiştir.

Rusya'dan gelen ve 21 Kasım görüşmesinden çok daha fazlasını talep eden teklif Başbakan Poincaré'nin birkaç gün şaşkınlık yaşamasına neden olacak düzeyde ileri bir talepti. Bu esnada İtalya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri'ne katılmalarını sağlayacak pazarlıklar halen devam etmekteydi. Rusya'nın zamansız talebi tüm bu müzakereleri de sonuçsuz bırakabilecek kadar iddialıydı (Weber vd. 1976: 716-717). Teklif kabul edilir bulunmamakla birlikte, İngiltere'nin kabul etmeyeceğine güvenilerek Dışişleri Bakanı Delcassé ve Paléologue, muhataplarına Rusya'nın taleplerine itirazda bulunulmayacağını söylediler.

Oysa Dışişleri Bakanı Grey ile Kral V. George Rus teklifine sıcak bakıyorlardı. Grey, Rusya'nın ayrı bir barış yapmasından korkarak Kasım ayında Boğazlar ve İstanbul ile ilgili Rus taleplerinin karşılanacağını belli etmişti. Teklifin kabulü için İngiltere'nin İran'daki imtiyazlarının genişletilmesi ile Mısır'ı il-

hakının Rusya tarafından kabul edilmesi yeterli olacaktı (Bobroff 2006: 120, McMeekin 2011: 122-123). Kral George ise, 13 Kasım'daki görüşmede Rusya'nın Londra Büyükelçisi Benckendorff'a "İstanbul'un Ruslar'ın olması gerekmektedir" demişti (Renzi 1970: 9-11). Cemil Bilsel (1998: 307) de Yusuf Akçura'dan naklen, Kral George'un Benckendorff'a söylediklerini teyit etmektedir. Rus Hükümeti İngiltere'nin bu politika değişikliğini inandırıcı bulmuyordu (Bobroff 2006: 119). Rusya'nın kuşkuları yersiz değildi zira Grey ve Kral George'un ileri taahhütlerine rağmen Londra'da Rus talepleri ile ilgili bir uzlaşma yoktu (FO 371/2449). Nitekim Savaş Kabinesi'ndeki bakanların bir kısmı taleplerin savaştan sonra ele alınması gerektiğini söylüyordu.

Çar'ın 4 Mart resepsiyonunda Paléologue'ye ilettiği talepler aynı gün Dışişleri Bakanı Sazonof ile İngiliz ve Fransız Büyükelçileri Paléologue ile Buchanan arasında görüşüldü. Rus teklifi yazılı hale getirilerek Fransızca bir nota (*aide-mémoire*) ile Londra ve Paris'e gönderilmek üzere her iki büyükelçiye teslim edildi (*Archive Editions*, 1989: 4-5). Notaya göre Rusya; Gökçeada ve Bozcaada ile birlikte, İstanbul ve Marmara Denizi'ndeki adalar dâhil Boğazların her iki yakasının tamamen kendi egemenliğine terkedilmesini istiyordu. Hatırlanacağı gibi Kasım ayındaki görüşmede Fransız Büyükelçisi Paléologue'ye "İstanbul için tarafsız ve uluslararası [şehir] statüsünün istendiği" söylenmişti. Nota'nın tercümesi aşağıdaki gibidir:

[Boğazlar'da ve savaş sahnelerinde] Meydana gelen son gelişmeler ve olaylar Majesteleri İmparator [II.] Nikola'nın İstanbul ve Boğazlar sorununun kesin bir şekilde çözülmesi gerektiğine karar vermesine neden olmuştur. İstanbul ile Marmara Denizi, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının batı yakası ve Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya'yı Rusya'ya bağlamayan her çözüm eksik ve güvenilmez olacaktır. Aynı şekilde ve stratejik sebeplerden dolayı Anadolu sahili de İstanbul Boğazı, Sakarya Nehri ve İzmit Körfezi'nde belirlenecek bir noktayı da içine alacak şekilde Marmara Denizi'ndeki adalar ile Gökçeada ve Bozcaada dahil [Rusya] İmparatorluğu'na ait olmalıdır. Yukarıda zikredilen bölgede Fransa ve Büyük Britanya'nın özel çıkarlarına titizlikle saygı gösterilecektir. Petrograd 19 Şubat (4Mart) 1915. (*Archive Editions*, 1989: 12-13)

Açıkça görüldüğü gibi Rusya, müttefiklerinin kendisinden önce İstanbul'a ulaşarak Boğazlar'da bir *fait accompli* durumu yaratmasından ciddi şekilde endişelenmekteydi. Böyle bir gelişme Rus İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sonunda elde etmeyi beklediği bütün kazanımların eksi çarpanı rolünü oynayacakken, yüzyıllık umut ve beklentilerin de sonu olacaktı (Kucherov 1949:

207-208). Zira Japonya'nın Petrograd Büyükelçisi bile Çanakkale Savaşları'nda keyfiyeti Tokyo'ya; "İngilizler ile Fransızların asıl amacı Rusya'yı Boğazlar ile İstanbul'dan uzak tutmaktır" şeklinde bildirmişti (Kucherov 1949: 209). Nota Mart ayı başına kadar Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul ile ilgili isteklerini tahrik eden her iki devletin de hoşuna gitmedi. İki taraf da diğerinin teklife güçlü bir şekilde karşı çıkmasını umuyordu. İngiltere'den gelecek itiraza güvenen Fransa 8 Martta Boğazlar sorusunda Rusya'nın isteklerine olumlu baktığı garantisini Petrograd'a verdi (Kerner 1929: 412, Bilsel 1998: 309-310). Fransa Rus taleplerine en başından beri, kendi çıkarlarının kabul edilmesi kaydıyla fazla itiraz etmiyordu. 21 Kasım görüşmesinde Büyükelçi Paléologue Çar'dan, Filistin ve Suriye'deki çıkarları için taahhüt almıştı.

Nota önce İngiliz Büyükelçisine verilmiştir (*Archive Editions*, 1989: 12). Bu tercih Çar'ın Fransa'yı razı etmeyi daha kolay gördüğünü düşündürülebilir. Oysa önceki sayfalarda da görüldüğü gibi Çar, Kitchener ve Churchill Boğazlara saldırarak İstanbul'a ulaşma fikrini Savaş Kabinesi'nde ortaya atmadan önce (Arthur 2010: 169-173) 21 Kasım 1914 tarihinde Fransız Büyükelçisi Maurice Paléologue'yi huzura çağırarak, Boğazlar ve İstanbul ile ilgili Rus beklentileriyle taleplerini Fransız Elçisine harita üzerinde göstermişti. Ayrıca Rusya büyük olasılıkla, Londra'da Boğazlarla ilgili yaşanan kafa karışıklığının ve bu nedenle İngiltere'nin Boğazlar'da Rus egemenliğini sağlayacak bir talebe kolay evet demeyeceğini biliyordu.

İngiltere'nin uzun yıllardır sürdürmekte olduğu dış politika, Çarlık Rusya'sının güneyde Akdeniz'e inmesini ve kuzeydoğuda Hindikuş Dağları'nı geçerek Hindistan'a ulaşmasını engellemenin birinci öncelik olarak belirlenmesi şeklindeydi. Dışişleri Bakanı Edward Grey 1915 yılı başında ülkesinin bu politikaya halen sadık olduğunu söylüyordu (Renzi 1970: 1). Her ne kadar 1908 yılında Rusya ile anlaşma sağlanmış, ittifak kurulmuş ve taahhütler verilmiş olsa da Rusya'ya karşı yüzyıllardır süren İngiliz dış politikası mevcut teklifin kolay kabul edilemeyeceğini gösteriyordu (*Archive Editions*, 1989: 7-8).

İngiliz Savaş Kabinesi, 4 Mart notasını 10 Martta görüşerek, Bağdat Demiryolunun Akdeniz'deki bitiş noktası olan İskenderun limanının İngiltere'ye bırakılması karşılığında teklifin kabul edilmesine karar verdi. İngiltere'nin İskenderun'u isteme nedeni askeri güçlerinin gerektiğinde buradan kolaylıkla müstemleke Hindistan'a sevk edilebilecek olmasından kaynaklanıyordu. Savaş Kabinesi'ndeki görüşmede Lloyd George, İskenderun'un bu görev için uygun

olmadığını, Rusya'dan Filistin'de kurulacak İngiliz egemenliğini tanınmasının istenmesi gerektiğini söyledi. Kabinede Boğazlar ve İstanbul'un Rusya'ya bırakılması kararına muhalif olanlar sadece Bonar Law ile Lord Landsdowne idi (FO 371/2778). Böylece teklif Rusya'nın umduğundan daha kolay bir şekilde kabule dildi. Teklifin onaylanmasında, büyük oranda İtalya'nın İtilaf Devletlerine katılma süreci ile Rusya'nın ayrı barış yapma ihtimali etkili olmuştur. İngiliz Savunma Komitesi ile Donanma İstihbaratın 1903 yılındaki kararı da Boğazlar ile İstanbul'un Rusya'ya bırakılmasını destekliyordu.

Bu esnada Rusya; Romanya, Yunanistan, Bulgaristan ve İtalya'nın İtilaf Devletlerine katılmasına karşı çıkıyordu. Yunanistan'a karşı çıkışının sebebi İstanbul ve Boğazlar'da İngiltere ile Fransa desteğinde olası Yunan işgali ihtimaliydi (*Archive Editions*, 1989: 14). Yunanistan ile müttefikleri arasında, Yunanistan'ın Çanakkale Savaşına katılması için yapılan yazışmaların bir kısmı ele geçirilmişti. Bunun üzerine Sazonof, İstanbul'a yönelik Yunan emellerini göz önüne alarak Atina, Paris ve Londra'ya gönderdiği talimatta Yunanistan'ın Çanakkale Savaşlarına katılmasına Rusya'nın kesinlikle razı olmayacağını muhataplarına bildirilmesini istedi (Kerner 1929: 411-412).

1916 yılında Başbakan olacak olan fakat Rusya ile müzakereler yürütülürken beş kişilik Savaş Kabinesi içinde yer alan Lloyd George; "İstanbul ve Boğazların Rusya'ya terkinin Osmanlı Devletini parçalamak anlamına geleceğini ve bundan sonra Rusya'nın Besarabya ile Bulgaristan'ı işgal etmeye niyetlenebileceğini" düşünüyordu (George 1938: 500). Fransa'nın umudunun aksine İngiltere Rus taleplerini prensipte kabul ediyordu. Fakat Londra'nın Çar'a özel ve gizli olarak iletilecek bazı şartları vardı: tüm ulusların ticaret gemileri Boğazlar'dan serbestçe geçecek, İstanbul transit malların serbest limanı olacak, Arabistan ve Kutsal yerler Müslümanların elinde kalacak, İran'daki paylaşım İngiltere lehine genişletilecekti (*Archive Editions*, 1989: 13-14). Arabistan ve Kutsal Yerlerin Müslümanların elinde kalması şartı Rusya'yı bu bölgeden uzak tutmak için konulmuştu.

Grey, Savaş Kabinesi'nin kararını aynı gün Rus Büyükelçisi Benckendorff'a ilettili. Kararı Buchanan'a şifreleyerek, "bizzat Çar'ı taleplerinin kabul edildiği konusunda bilgilendir[mesi] ve artık Rusya'nın Yunanistan'ın İtilaf Devletleri'ne katılmasına itirazını kaldırmasının umulduğunu söyle[mesi]" talimatını verdi (*Archive Editions*, 1989: 13-14). Her ne kadar doğrudan Çar'ı bilgilendirmek istese ve talimatlar bu yönde olsa da, kendisine gönderilen 10 ve 11

Mart talimatlarının ardından Buchanan, 12 Mart'ta Sazonof ile görüşerek Londra'nın kararını ve şartlarını muhatabına ilettiler. Buchanan, Sazonof ile görüşmeden önce Fransız Büyükelçisi Paéologue'yu İngiltere'nin kararı hakkında bilgilendirmiş, fakat Çar'a iletilecek özel ve gizli mesaj hakkında meslektaşına herhangi bir şey söylememiştir (*Archive Editions*, 1989: 12). Buchanan'ın Sazonof'a verdiği İngiliz onay notası şu şekildedir:

SÖZ KONUSU savaş, Büyük Britanya ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ve başka bir yerdeki arzuları burada atıf yapılan Rus beyanı ile uyumlu bir şekilde başarıyla devam ettirilebilir ve zaferle sonuçlandırılabilirse Majesteleri Hükümeti, Majesteleri'nin Britanya Büyükelçisine Ekselansları M. Sazonof tarafından 19 Şubat (4 Mart) 1915 tarihinde Rus Hükümetinin İstanbul ve Boğazlarla ilgili verilen notası[ndaki talepleri] kabul eder. Petrograd, 27 Şubat (12 Mart) 1915 (*Archive Editions*, 1989: 13).

Buchanan kendisine Londra'dan gönderilen talimatlar doğrultusunda Sazonof'a kabul notası ekinde bir de muhtıra verdi. Muhtırada özetle; Rusya'nın teklifinin birkaç hafta önce Sazonof tarafından dile getirilenlerden çok daha kapsamlı olduğu, teklif kabul edilerek fevkalade dostluk ile özveri gösterildiği, savaşın bu en büyük ödülüne karşı Rusya'nın savaş sonrasındaki İngiliz arzuları için kesin bir söz vermesi ve savaş sonrasında başka yerlerdeki İngiliz çıkarlarına saygı gösterilmesi, İstanbul işgal edildiğinde Rusya menşeli ya da değil, Rusya'ya giden ya da gitmeyen mallar için İstanbul'un Güney Asya ile Küçük Asya'nın serbest ticaret merkezi olmasının gerektiği kaydediliyordu.

Muhtırada ayrıca, Çanakkale operasyonu başarılı olursa bu başarının tüm meyvelerinin [İstanbul ve Boğazlar işgal edilerek] yalnızca Rusya tarafından toplanacağı bu nedenle Rusya'nın artık makul şartlar altında herhangi bir devletin İtilaf Devletleri safına katılması konusundaki itirazlarını kaldırması gerektiği, şuanda Boğazlar'daki operasyonlara katılabilecek tek gücün Yunanistan olduğu ve acilen destroyere ihtiyaç duyulduğu, Yunan filosunun yardımının hayati olduğu, Çanakkale'nin geçilmesi halinde tarafsız Balkan devletçiklerinin de İtilaf Devletlerine katılacağı, Anadolu'daki Fransız ve İngiliz çıkarları ile planlarına saygı gösterilmesi gerektiği, İran'ı paylaşan 1907 tarihli İngiliz-Rus anlaşmasındaki tarafsız bölgenin İngiltere'ye bırakılması ve Bulgaristan ile Romanya lehine sınır düzenlemesi yapılması istenerek, İngiltere'nin savaş bitmeden çıkar ve arzularını şekillendirmesinin mümkün olmadığı da belirtilmişti (*Archive Editions*, 1989: 13-14). Boğazlar ile İstanbul'dan

vazgeçen İngiltere savaş sonrası için kendisine mümkün olduğu kadar geniş bir hareket alanı sağlamaya çalışmaktaydı.

Sazonof aynı gün, İran'daki paylaşım hariç diğer İngiliz şartlarının kabul edildiği cevabını İngiliz Büyükelçisi'ne ilettili. Demiryolları nedeniyle Rusya, İran'daki tarafsız bölgenin İngilizlere bırakılmasını kabul etmek istemiyordu. Buchanan, Londra'nın notasını teslim ederken, kendisine verilen talimat doğrultusunda Çar ile şahsen görüşmek istemişti. Çar, ertesi gün cepheye gideceği için akşamüstü Sazonof ile Buchanan'ı, 21 Kasım'da Fransız Elçisi Paéologue ile görüştüğü Tsarskoe Selo sarayında huzura kabul etti (*Archive Editions*, 1989: 13). Buchanan çantasında Çar'a savaşın en değerli kazanımını getirdiği için İngiliz taleplerine itiraz beklemiyordu. Fakat Çar da ilk başta İran şartını kabule yanaşmadı. Bunun üzerine Buchanan, "ben size İstanbul ve Boğazları getirdim ve karşılığında İran'da bir yıl önceki imtiyazları istiyorum" dedi. Çar'ın itirazlarını devam ettirmesi üzerine Buchanan "İstanbul bu özveriye fazlasıyla değer" diyerek Çar'a diplomatik bir üslupla İngiliz özverisinin boyutunu hatırlatmak zorunda kaldı (*Archive Editions*, 1989: 14). Buchanan haklıydı, İstanbul ile Boğazlar savaşın en değerli kazanımıydı ve gerek Sazonof gerekse de Çar bu durumun farkındaydı.

Buchanan'ın diplomatik uyarısı Çar'ın direncini kırmaya yetti, İngiliz teklifi olduğu gibi kabul edildi. Fakat buna karşılık olarak Rusya kuzey İran'da kendi imtiyaz bölgesinde daha önceki İngiliz itirazlarının terkedilmesini ve kendisine tam bir serbestlik tanınmasını, tarafsız bölgenin İngiltere tarafından ilhak edilmemesi şartlarını ileri sürülmüştür. Çar, daha sonra bu talebinden de vazgeçerek tarafsız bölgeyi de İngiltere'ye bırakmaya razı olmuştur (*Archive Editions*, 1989: 13-14). Çar, kendisine özel ve gizli olarak iletilen diğer İngiliz şartlarının tamamını, Romanya ile Bulgaristan'ın toprak istekleri için yardım etmek de dâhil itirazsız kabul etmiştir. Yunanistan'ın İtilaf Devletlerine katılımı yönündeki çekince ise korunmuştur (*Archive Editions*, 1989: 14). Böylece Rusya, istediklerini müttefiklerinden bir tanesine yazılı bir anlaşma ile kabul ettirmeyi başarmıştır. Bu görüşmede Fransız Büyükelçisi'nin bulunmaması dikkat çekicidir. Zira Fransız Dışişleri Bakanı Delcassé, Rus taleplerini kabul etmek için yeni şartlar ileri sürmüştü.

Paris ile Uzayan Müzakereler: Nota'nın Fransa Tarafından da Kabulü

İlk başta Rusya'nın taleplerine Fransa daha yakın durmuştu. Bu çok beklenmedik bir durum değildi zira, Şubat ayında Rusya'nın Paris Büyükelçisi Izvolski "Fransız kamuoyu[nun] Boğazların uluslararası konumu için çeşitli kombinasyonları tartışmakta olduğunu" Çar II. Nikola'ya bildirmişti (Kerner 1929: 410). Oysa Fransa "Rusya'nın İstanbul ve Boğazları işgal etmesinin Avrupa için tehdit oluşturacağını" düşünüyordu. Ayrıca böyle bir durumda Karadeniz bir Rus iç denizi olacaktı. Rusya bu sayede Yakındoğu ve Orta-doğu'ya kolaylıkla hükmedebilecekti (Macfie 1983: 59). Bunlara ek olarak, Almanya yenildikten sonra Rusya, artık Fransız-Rus ittifakına ihtiyaç duymayacak; Akdeniz'e incek Rus donanması Fransız çıkarlarını tehdit edebilecekti. Fransa, Boğazlar ve İstanbul'un uluslararası hale getirilmesini istiyordu; Mart ayı başındaki teklife karşı tutumu Paris'in Rus isteklerine razı edilmesinin kolay olmayacağını göstermişti.

İngiltere'den bir gün önce, 11 Martta gönderdiği cevap ile Delcassé, Fransa'nın savaş öncesinde 1914 yılı Nisan ayında Osmanlı Devleti'nde elde etmiş olduğu imtiyaz ve çıkarların garanti altına alınabilmesi için Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunmasını, İstanbul'da üç ülke yüksek komiserlerinden oluşacak bir idare kurulmasını, Osmanlı Sultanının isterse İstanbul'da ikamete devam edebilmesini, Fransız vatandaşlarının sahip olduğu sınır aşan hakların muhafazasını ve Hıristiyan Kutsal Yerleri'nin kendi idaresine verilmesini talep etti (Bobroff 2006: 134-135). Rusya ile benzer şekilde Paris de, 21 Kasım ve sonrasındaki Fransız taleplerini önemli oranda genişletmişti. Fransa'nın ileri yeni şartlar sürmesinin diğer nedeni, Başbakan Poincaré'nin yaklaşımıydı. 21 Kasım görüşmesinden sonra Poincaré, Paléologue'ya, "Rusya'nın Akdeniz'e inmesi Avrupa dengesini bozacaktır ve bu nedenle Rus talepleri ancak Fransız çıkar ve isteklerinin karşılanması şartıyla kabul edilebilir" talimatını göndermişti (Bobroff 2006: 122).

Aslında Fransa da, şartlarının büyük kısmının karşılanamayacağı örneğin Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunamayacağını farkındaydı. Sadece İstanbul'daki imtiyazları ile Osmanlı topraklarındaki isteklerinin Rusya tarafından da kabul edilebilmesi için yüksekte başlayan bir müzakere taktiği izlenmesine karar verilmişti. İngilizlerin vereceği tepki bilinmediği için Fransız talepleri ilk başta Sazonof tarafından prensipte kabul edilmiştir. Ertesi gün İngiliz onayı Petrograd'a ulaştı, Sazonof 13 Martta Fransız taleplerinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını Paéologue'ya bildirdi (*Archive Editi-*

ons, 1989: 13-14). Fransa yeni şartlar ileri sürmeseydi, İstanbul Anlaşması 12 Mart 1915 tarihinde, Boğazlar'daki mağlubiyetten bir hafta önce tamamlanmış olacaktı. İngiliz cevabını görmeden önce Fransa'nın bu aşırı sayılabilecek taleplerinin prensipte bile olsa Sazonof tarafından kabul edilmesi, Boğazlar ve İstanbul'a verilen önem açısından dikkate değerdir.

Sazonof'un ilk tepkisinden de kolaylıkla anlaşılacağı gibi Paris'ten gelen talepler 1914 Kasım ayında Petrograd tarafından belki kabul edilebilirdi. Fakat İngiliz onayı ve Boğazlar'daki son durum Rusya'nın elini güçlendirmiş, Fransız taleplerinin kabul edilmesini olanaksız hale getirmişti. Buna karşın Anlaşma'nın yürürlüğe girebilmesi için Paris'in onayı şarttı. Ayrıca İtalya'nın İtilaf Devletleri safına katılması halinde pazarlıkların içinden çıkılmaz hale gelmesi ihtimali vardı. Rusya, elde ettiği kazanımlardan vazgeçmeden bir an önce Paris ile uzlaşmanın yollarını aramaya başladı. Sazonof, Buchanan'dan yardım talep ederek "Kutsal Yerlerin uluslararası olması gerektiğini" söyledi. Dışişleri Bakanı Grey ise Kutsal Yerler sorununun savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin bölüşülmesi görüşmelerine bırakılmasının daha uygun olacağını düşünüyordu (Bobroff 2006: 137). Daha önce de söylendiği gibi İngiltere bu esnada Arap Yarımadası'nda bir isyan tertipliyordu ve Arap asilerin yardımıyla Kutsal Yerlerin bulunduğu Filistin'i işgal etmeye kararlıydı.

Fransız talepleri Sazonof'u şaşırtmıştır, zira 8 Martta Paéologue Fransız Hükümeti adına kendisine, "Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul ile ilgili taleplerinin kabul edileceğini" ifade etmiş hatta Dışişleri Bakanı Delcassé Paris'te Büyükelçi İzvolski ile daha önce yapmış olduğu görüşmelerde birkaç kez "Fransa'nın Rus isteklerine sempati duyduğunu ve İngiltere'nin razı edilmesi gerektiğini" söylemişti (*Archive Editions*, 1989: 15). Delcassé geleneksel İngiliz dış politikasına güvenerek Rusya'ya şirin görünmek için aslında kabule gönüllü olmadığı taahhütlerde bulunmuş, İngiltere'nin hesaplanamayan keskin politika değişikliği Fransa'yı zorda bırakmıştı. Bu nedenle savaşın büyük ödülü Rusya'ya bırakılmadan önce biraz daha fazla taviz koparılmaya çalışılıyordu.

Rusya tarafında ise, Fransa'nın da İngiltere gibi net ve kesin bir kabul notası vermesi isteniyordu. 14 Martta Fransa, İstanbul Anlaşması'nın kabulü için, İskenderun Körfezi dahil Toros Dağları silsilesine kadar Kilikya'nın ve Suriye'nin kendisine bırakılmasını şart koştu. Ertesi gün Paéologue, Filistin'in de Suriye'ye dâhil olduğunu bildirdi (*Archive Editions*, 1989: 15). İngiltere'nin

erken onayı Paris'in pazarlık kozlarını elinden aldığından 11 Marttaki taleplerden vazgeçilerek pazarlık kabul edilebilir bir noktaya çekilmiştir.

Kilikya ve Suriye ile ilgili talepler kabul edilebilir bulunuyordu fakat Sazonof, Filistin'in Suriye'ye dâhil edilmesinin Paris'in değil Paéologue'nun fikri olduğunu düşünüyordu. 16 Mart'ta Paris'teki Büyükelçisi İzvolski'ye bir telgraf göndererek bu durumun açıklığa kavuşturulmasını istedi. Fransa'nın muhalefeti aslında İngiltere'ye yarıyordu. Sazonof, müttefiklerinin Çanakale Deniz mağlubiyetinden iki gün sonra, 20 Martta göndermiş olduğu yazılı nota ile, 12 Mart muhtırasında şart koşulan tüm İngiliz taleplerinin Rus Hükümeti tarafından kabul edildiğini, Halifelğin Türklerden alınması gerektiğini, İran'da İsfahan ile Yazd'in Rusya'ya bırakılması kaydıyla İngiliz talebinin kabul edildiğini, Afganistan ile Rusya sınırındaki Zülfikar bölgesinin Rusya'ya bırakılmasını, Kuzey Afganistan sorununun da iki devlet arasında dostça çözülmesinin arzulandığını Londra'ya bildirdi (*Archive Editions*, 1989: 15-16).

Bu esnada Fransa ile görüşmeler devam ediyordu. Rusya, Filistin'in Suriye topraklarına dâhil edilmesini kabul etti. Böylece Paris ile Petrograd arasındaki anlaşmazlık giderildi. 10 Nisan'da Paéologue tarafından Sazonof'a verilen bir nota ile; "Boğazlar ve İstanbul'un, savaşın zaferle sonuçlanıncaya kadar devam ettirilmesi, Rusya'nın notasında belirtildiği gibi Fransa ve İngiltere'nin başka yerlerde olduğu gibi doğudaki planlarının da gerçekleştirilmesi şartıyla Rusya'ya bırakılmasının kabul edildiği" bildirildi (*Archive Editions*, 1989: 16). Her iki notada da üstü kapalı şekilde Boğazlar ile İstanbul'un Rusya'ya bırakılması için Rusya'nın zafere kadar müttefikleri ile savaşa devam etmesi şart koşulmuştur.

Paris'in Rus isteklerini kabulünde Petrograd Büyükelçisi Paléologue önemli bir rol oynamış, uzun bir mektup yazarak Dışişleri Bakanı Delcassé'den Rus taleplerinin kabulünü istemiştir (Weber vd. 1976: 718-722). Sazonof, 23-24 Nisan tarihleri arasında resmi olarak İtalya'nın İtilaf Devletlerine katılması görüşmeleri esnasında İstanbul Anlaşması'nda herhangi bir değişiklik yapılmayacağı ve anlaşmanın geçerliliğini koruyacağı taahhüdünü İngiltere ve Fransa'dan almıştır (Kerner 1929: 414). Böylece İstanbul Anlaşması'na giden süreç tamamlanarak Anlaşma nota değişimi yoluyla akdedilmiş, Boğazlar ve İstanbul'un Rusya'ya bırakılacağı garanti altına alınmıştır.

Sonuç

I. Dünya Savaşı, Berlin Senedi (1885) ile de kontrol altına alınamayan sömürge yarışının sebep-sonuç ilişkisi içerisinde gerçekleşen sonucudur. Savaşan tarafların güç dengesi ve kuvvet yapısı göz önüne alındığında Merkez İmparatorluklar'ın bu savaşı kazanmasının olanaksızlığı kolaylıkla anlaşılır. İtilaf Devletleri, kazanacaklarından emin olarak savaş esnasında da, sömürgeleştirme yönelik pazarlık sürecini devam ettirmişlerdir. İstanbul Anlaşması bu tür pazarlıklara örnektir ve Rusya'nın zorlaması ile kabul edilmiştir.

Boğazlara ve İstanbul'a sahip olmak Rusya'nın yüzyıllardır istediği fakat bir türlü elde edemediği bir arzuymdu. I. Dünya Savaşı öncesindeki teşebbüsler İngiltere ve Fransa tarafından engellenmiştir. Boğazlar ve İstanbul Rusya için manevi değer ifade etmenin yanında Akdeniz'in kilidi konumdaydı. I. Dünya Savaşı ve İngiltere ile Fransa'nın Çanakkale harekâtı Rusya'nın savaş sonrası planları için bir son olabilirdi. Bu durumda Rusya için savaşa devam etmenin çok fazla anlamı kalmayacaktı. Söz konusu durumun iki diğer müttefik de farkındaydı. Rusya'yı savaşta tutabilmek için 1914 yılı Kasım ayı başından itibaren Rus muhataplara Boğazlar ile İstanbul üzerindeki isteğin karşılanacağı söylenmiştir. Rusya, sözlü beyanlara itimat etmeyerek, Mart ayı başından itibaren yazılı teminat almak için girişimde bulunmuş ve taleplerini iki müttefikine kabuk ettirmiştir.

Rusya ve müttefikleri arasındaki müzakere sürecine bakıldığında İngiltere'nin Boğazlar ile İstanbul'da özveride bulunarak Rusya'yı Arap Yarımadası ile diğer çıkar alanlarından uzaklaştırmaya çalıştığı açıkça görülür. İngiltere istediklerini aldıktan sonra kolaylıkla Boğazlar ile İstanbul'dan vazgeçmiş, Akdeniz'in anahtarını Rusya'ya teslim etmiştir.

Diğer müttefik Fransa ise, en az İngiltere kadar Rusya'nın Akdeniz'e inmesine karşıydı, geleneksel İngiliz politikasına güvenerek bu niyetini gizliyordu. İngiliz dış politikasındaki ani ve keskin dönüş Fransa'yı zor durumda bırakmıştır. Filistin'in kendi imtiyaz bölgesine bırakılması ile Fransa da Rus taleplerine razı olmuş, Rusya uzun uğraşlar neticesinde amaçlarına ulaşmıştır. Lakin Çanakkale Deniz Zaferi ve Rusya'daki sosyalist temelli ayaklanmalar neticesinde beklentiler karşılanamamış, Bolşevikler tüm gizli anlaşmaları geçersiz sayarak dünyaya ilan etmişlerdir.

Şayet Bolşevik Devrim nedeniyle 1917 yılı Ekim ayında Rusya savaştan çekilmemiş olsaydı, bir yıl sonra Mondros imzalandığında Rusya İstanbul Anlaşması'na dayanarak Boğazlar ile İstanbul'u işgal edebilecekti. Çanakkale'de kazanılan zafer hem Çarlığın devrilmesini hızlandırmış hem de I. Dünya Savaşı'nın bu ilk gizli anlaşmasının yürürlüğe girmesini engellemiştir.

Çarlık Rusyası ile pazarlıkları esnasında gerek İngiltere gerekse de Fransa Osmanlı Devleti'nin Anadolu'nun Toros Dağları kuzeyindeki kısmının nasıl paylaşılacağı konusunda beyandan kaçınmıştır. İstanbul'u ve Boğazları elde etmenin vermiş olduğu tatminle Rus Hükümeti de böyle bir talebi dile getirmemiştir.

Kaynaklar

Arşiv Vesikaları ve Resmî Belgeler

Archive Editions (1989). *Palestine Boundaries 1833-1947*. C. 2. Ed. Patricia Toye. London: Archive Publ.

BOA, YB.21.00008.00010.001-003

Dersaadet Liman Nizamnamesi (1294 [1878]). İstanbul: Matbaa-ı Amire.

Düstur (1289 [1874]). İstanbul: Matbaa-ı Amire.

FO 371/2144. *Communique of British Case Against Turkey*. no date.

FO 371/2449. *Telegram from Sir G. Buchanan to Sir Edward Grey*. 13 March 1915.

FO 371/2778. *Secret Memorandum by the Political Department*. India Office. "The War with Turkey". 25 May 1916.

Telif Eserler

Akgün, Mansur (1998). "Uluslararası Rejimler". *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*. Der. Faruk Sönmezoglu. İstanbul: Der Yay. 19-34.

Aksar, Yusuf (2012). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*. İstanbul: Seçkin Yay.

Armaoğlu, Fahir (1997). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*. C. I-II. Genişletilmiş 11. Baskı. İstanbul: Alkım Yay.

Arthur, Sir George (2010). *Savaş Lordu Kitchener*. Çev. Miralay (Albay) Sabit. İstanbul: Kurtuba Yay.

- Bederman, David J. (1988). "The 1871 London Declaration, Rebus Sic Stantibus and a Primitivist View of the Law of Nations". *The American Journal of International Law* 82 (1): 1-40.
- Bilsel, Cemil (1998). *Lozan*. C. II. İstanbul: Sosyal Yay.
- Bobroff, Ronald (2000). "Behind the Balkan Wars: Russian Policy toward Bulgaria and Turkish Straits, 1912-13". *Russian Review* 59 (1): 76-95.
- Bobroff, Ronald (2006). *Roads to Glory: Late Imperial Russia and the Turkish Straits*. London: I. B. Tauris Publ.
- Broadus, John R. (1982). "Soviet Historical Literature on the Last Years of the Ottoman Empire". *Middle Eastern Studies* 18 (1): 94-115.
- Burrows, H. L. (1923). *A Hundred and Sixty Years of British History*. London: A. & C. Black Ltd.
- Çakmak, Mareşal Fevzi (2005). *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*. Ankara: Genelkurmay ATASE Yay.
- Duggan, Stephen P. (1923). "Turkish Gains out of Western Discords". *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 108 (Temmuz): 148-152.
- Erim, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. V. I. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.
- Florinsky, Michael T. (1929). "A Page of Diplomatic History: Russian Military Leaders and the Problem of Constantinople During the War". *Political Science Quarterly* 44 (1): 108-115.
- Fromkin, David (2013). *Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Epsilon Yay.
- George, Lloyd (1938). *War Memoirs of David Lloyd George*. C. I-III. London: Odhams Press. Ltd.
- Hayit, Baymirza (2004). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleri Tarihi*. 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Hiller, Tim (1998). *Sourcebook on Public International Law*. C. II. London: Cavendish Publ.
- Jelavich, Barbara (1970). "Great Britain and the Russian Acquisition of Batum, 1878-1886". *The Slavonic and East European Review* 48 (110): 44-66.
- Kerner, Robert J. (1929). "Russia, the Straits, and Constantinople, 1914-1915". *The Journal of Modern History* 1 (3): 400-415.
- Kerner, Robert J. (1930). "Russia and the Straits Question, 1915-1917". *The Slavonic and East European Review* 8 (24): 589-600.

- Köse, İsmail (2018). *İngiliz Arşiv Belgeleri'nde Arap İsyanı*. II. Baskı. İstanbul: Kronik Yay.
- Kucherov, Samuel (1949). "The Problem of Constantinople and the Straits". *Russian Review* 8 (3): 205-220.
- Macfie, A. L. (1983). "The Straits Question in the First World War, 1914-18". *Middle Eastern Studies* 19 (1): 43-74.
- Mahajan, Sneh (2002). *British Foreign Policy 1874-1914, The Role of India*. New York: Routledge Publ.
- Marder, Arthur J. (1940). "British Naval Policy in 1878". *The Journal of Modern History* 12 (3): 367-373.
- McMeekin, Sean (2011). *Russian Origins of the First World War*. USA: Harvard University Press.
- Neiberg, Michael (2005). *Fighting the Great War*. England: Harvard University Press.
- Özersay, Kudret (2013). "UDÖ'deki Olumlu Gelişme, Boğazlar'da VTS Sistemi Kurulmasının ve Enerji Nakil Hatlarının Etkisi". *Türk Dış Politikası*. Ed. Baskın Oran. C. III. İstanbul: İletişim Yay. 819-823.
- Renzi, William A. (1970). "Great Britain, Russia, and the Straits, 1914-1915". *The Journal of Modern History* 42 (1): 1-20.
- Renzi, William A. (1983). "Who Composed "Sazonov's Thirteen Points"? A Re-Examination of Russia's War Aims of 1914". *The American Historical Review* 88 (2): 347-357.
- Smith, C. Jay (1965). "Great Britain and the 1914-1915 Straits Agreement with Russia: The British Promise of November 1911". *The American Historical Review* 70 (4): 1015-1034.
- Trumpener, Ulrich (1962). "Turkey's Entry into World War I: An Assessment of Responsibilities". *The Journal of the Modern History* 34 (4): 369-380.
- Weber, Eugen vd. (1976). "Un Facheux Incident and a Letter about It". *French Historical Studies* 9 (4): 716-724.
- <http://www.alexanderpalace.org/mpmemoirs/6.html> [Erişim tarihi: 20.12.2014]

EK-1: İngiliz Belgelerinde İstanbul Anlaşması ve Rus Notası (Archive Editions
1989: 12-13).

WAR DEPARTMENT.

[March 27.]

Secret Series.

SECTION I.

[35812]

No. 1.

Sir G. Buchanan to Sir Edward Grey.—(Received March 27.)

(No. 44. Secret.)

Petrograd, March 13, 1915.

Sir,

IN accordance with your instructions, and after consultation with my French colleague, I informed the Minister for Foreign Affairs yesterday morning that, subject to the war being prosecuted to a successful conclusion and to the desiderata of Great Britain and France in the Ottoman Empire and elsewhere being realised, His Majesty's Government would agree to the Russian *aide-mémoire* on the subject of Constantinople and the Straits, which his Excellency had handed to me on the 4th March, and of which I have the honour to transmit a copy herewith.

I at the same time gave his Excellency an *aide-mémoire* to the above effect, embodying your telegram No. 329 of the 10th March, though, in order not to compromise the cypher, I had been obliged to alter the sequence of the words.

I then read to him and left with him a memorandum, in which I have recorded the observations which you had, in your telegram No. 43, Private and Secret, of the 11th instant, instructed me to make on the subject of our assent to the Russian demands.

Copies of both these documents are enclosed.

After expressing in warm terms his satisfaction at receiving this communication, his Excellency said that he had no objections to raise to any of the desiderata of His Majesty's Government, with the sole exception of the conversion into an English sphere of the present neutral sphere in Persia. The question of railways made it very difficult for Russia to renounce all her existing rights in that sphere, and, if she did, she would have to ask us to allow her in return to be absolute mistress in her own sphere.

After some further conversation on the subject, I told his Excellency that I had been instructed to make personally to the Emperor the same communication which I had just made to him, and enquired when I could have the honour of an audience. M. Sazonof replied that this would not be at all easy to arrange, as His Majesty was leaving the next morning for the front, and would probably be engaged with audiences all the afternoon, as he himself was to have one late in the evening. I then suggested that, as the Emperor would probably wish to consult him before replying to the communication which I had been instructed to make, His Majesty might perhaps consent to receive us both together. This his Excellency kindly arranged, and I accordingly accompanied him to Tsarskoe.

I have, in my telegram No. 54, Private and Secret, of yesterday's date, reported that the Emperor, in the course of our audience, authorised me to inform you that he consented in principle to the neutral sphere being incorporated in the British sphere, but that M. Sazonof will probably insist on our giving in return some assurances as to Russia's liberty of action in her own sphere.

I have, &c.

GEORGE W. BUCHANAN.

Enclosure 1 in No. 1.

Aide-mémoire communicated by M. Sazonof, March 4, 1915.

LE cours des derniers événements amène Sa Majesté l'Empereur Nicolas à penser que la question de Constantinople et des Détroits doit être résolue définitivement, selon les aspirations séculaires de la Russie.

Toute solution serait insuffisante et précaire si la ville de Constantinople, la rive occidentale du Bosphore, de la mer de Marmara et des Dardanelles, ainsi que la Thrace méridionale jusqu'à la ligne Enos-Midia, n'étaient désormais incorporées à l'Empire de Russie.

De même, et par nécessité stratégique, la partie du littoral asiatique comprise entre le Bosphore, la rivière Sakharin et un point à fixer sur le golfe d'Ismid, les îles de la mer de Marmara, les îles d'Imbros et de Ténédos devront être incorporées à l'Empire.

Les intérêts spéciaux de la France et de la Grande-Bretagne dans la région ci-dessus désignée seront scrupuleusement respectés.

Le Gouvernement Impérial se plaît à espérer que les considérations ci-dessus seront accueillies avec sympathie par les deux Gouvernements alliés. Lesdits Gouvernements alliés sont assurés de rencontrer auprès du Gouvernement Impérial la même sympathie pour la réalisation des desseins qu'ils peuvent former en d'autres régions de l'Empire ottoman et ailleurs.

Pétrograde, le 19 février (4 mars), 1915.

The First Secret Agreement of WWI: Annexation of Istanbul and Turkish Straits to Tsarist Russia, (March-April 1915)*

İsmail Köse**

Abstract

Four secret agreements concerning partition of the Ottoman Empire, were signed during WWI. The first one was Istanbul Agreement, signed in between March and April 1915. Italy was signatory of the second; London Agreement which was signed a few days later. Sykes-Picot of May 1916 was signed by France and the United Kingdom. Having objected to Sykes Picot, Italy was the third signatory of the last agreement of Saint Jean de Maurienne of April 1917, promised her a larger part in the Ottoman Empire. Among these four secretly negotiated and signed agreements, subject matter of Istanbul Agreement was directly related with the status of Istanbul and Turkish Straits. After having occupied northern Black Sea in the late 18th century, Tsarist Russia had a greater interest in the status of the Turkish Straights, in accordance with security and trade. Russia's desire for annexation of Turkish Straits and Istanbul at the beginning of the WWI, realized with Britain and France's consent. Exchange of *aide-mémoires* during naval operations in the Dardanelles Campaign resulted at their consensus on Russia's annexation of Istanbul and Turkish Straits.

Keywords

II. Nikola, Edward Grey, İstanbul, Boğazlar, Buchanan, Paléologue, Petrograd, Delcassé.

* Date of Arrival: 04 March 2015 – Date of Acceptance: 25 August 2015

You can refer to this article as follows:

Köse, İsmail (2019). "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 89: 1-27.

** Assoc. Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Economics & Administrative Sciences, Department of International Relations – Trabzon/Turkey
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-5088>
ismailkose@ktu.edu.tr

Первое секретное соглашение Первой мировой: аннексия Стамбула царской Россией (март-апрель 1915 г.)*

Исмаил Кёсе**

Аннотация

В течение Первой мировой войны было подписано четыре секретных соглашения о разделе Османской империи. Первым было Стамбульское соглашение, подписанное между мартом и апрелем 1915 г. Второе, Лондонское, было подписано через несколько дней Италией. Соглашение Сайкса-Пико было подписано в мае 1916 года Францией и Соединенным Королевством. Не согласившись с последним, Италия подписала соглашение Сен-Жан-де-Морьен в апреле 1917 года, обещающее ей большую долю Османского государства. Среди данных соглашений, Стамбульское было напрямую связано с дальнейшим будущим Стамбула и проливов. Оккупировав Черное море в конце 18-го века, царская Россия была заинтересована в статусе проливов из соображений безопасности и торговли. Желание России заполучить Стамбул и проливы было консолидировано Британией и Францией после обмена нотами во время Дарданелльской кампании.

Ключевые слова

Николай II, Эдвард Грей, Стамбул, проливы, Бьюкенен, Палеолог, Петроград, Делькас

* Поступило в редакцию: 04 март 2015 – Принято в номер: 25 август 2015

Ссылка на статью:

Köse, İsmail (2019). "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul Ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Brakılması (Mart-Nisan 1915)". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 89: 1-27.

** Доц., д-р, Черноморский технический университет, факультет экономики и управления, кафедра международных отношений - Трабзон / Турция
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-5088>
ismailkosetr@ktu.edu.tr